

ETIKA VE ŠKOLÁCH ANEB ZAČÍNEJME U MLADÉ GENERACE

Mgr. Milada Kadŕrková, profesorka VOŠ Havířov

Dovolte mi, vážené dámy, vážení pánové, abych uvedla své vystoupení citátem z úvahy Alberta Schweitzera:

„Pokrok ve vědě a ve znalostech posunují lidstvo kupředu jen v nepodstatných věcech. Podstatné je, abychom se stali lepšími a hlubšími lidmi.“

Ano, stát se lepším, hlubším člověkem – to by měl být prioritní úkol, celoživotní cíl každého jednotlivce, celé společnosti. Teprve mravní zdokonalování dává totiž našemu životu trvalou harmonii, smysluplnost a krásu. Etika, ta opomíjená královna mezi vědními obory, stojící někde mezi filozofií a teologií, svými vžitými principy vstupuje sice tiše, někdy téměř nepozorovaně, ale v posledu s naprostou suverenitou do všech oblastí našeho života, aby jejich kvalitu nejen ovlivnila, ale často přímo určovala. Bez mravního řádu v životě jedince, bez mravního řádu ve společnosti nemůžeme hovořit o pravém štěstí. „*Všechny problémy, kterým dnes lidstvo čelí, jsou v podstatě problémy mravní,*“ konstatuje myslitel Lorenz. Také ekonomická krize je např. z pohledu Tomáše Bati jen viditelným odrazem, hmatatelným důsledkem krize mravní a jsem přesvědčena, že se velký podnikatel nemýlil. Nepomohou nám kontroly kontrol, přestupníky naplněná vězení – a nové a nové parlamentní komise také nejsou řešením pro naši mravně porušenou, mravně nemocnou společnost. Matka Tereza ve svém rozsáhlém díle lásky zaměstnávala pouze dvě účetní a A. Schweitzer pracoval v Lambaréne jen na základě pečlivě ověřované důvěry. Oba vykonali úctyhodné dílo!

Je možné se etice naučit? Můžeme stavět na znalostech zákonů, na memorování či vysvětlování mravních paradigmat filozofických a náboženských směrů? Moji studenti se jednohlasně shodli na tom, že výborná známka z etiky není žádnou zárukou bezúhonné mravní kvality žáka. Etice se naučit nelze, pro etiku je nutné se vědomě rozhodnout, pro etiku je třeba se nadchnout a udělat s ní vlastní zkušenost. Čím dříve, tím lépe. I když její základ není zakódován v množství intelektuálních znalostí, i když není známkou měřitelná, přece patří jako výukový předmět do školních lavic, aby před mladého člověka stavěla své otázky a učila ho přemýšlet o svých nezaměnitelných hodnotách. V názvu této přednášky je uveden podtitul: Začínáme od mladé generace. Jistě, ale nezapomínejme, že mladá generace se učí od té starší a nejstarší, mladá generace je bezděčně příklady otců a dědů ovlivňována. Zhodnoťme si každý sám za sebe, čemu se vlastně až dosud od nás starších naučila? Jaké mravní dědictví jsme jí předali, jaké jí soustavně předáváme? Podívejme se kriticky na náplň televizního vysílání, podívejme se kriticky na vystupování našich veřejných představitelů, na vnitřní stav našich rodin, na kvalitu kulturních pořadů, na předváděná show našich celebrit, na podmínky knihtisku atd., atd. Škola sama na gigantický úkol mravní proměny, mravního znovuzrození národa nestačí. A to nehovořím o tom, že se zatím o zavedení etiky do škol spíše pouze hovoří. Ona sama však zůstává sice diskutovanou,

trochu moderní, ale pořád umouněnou popelkou. Budeme-li jen trochu důslední, musíme si přiznat, že to není jen vina mladých lidí, jsou-li často mravně rozpolcení. To my jsme jim vyšlapali tuto disharmonickou cestu a nepoučení je stále vláčíme býlím prioritního sledování tržního úspěchu a vnějšího efektu v životě osobním i veřejném a zaměnili jsme je za štěstí. Ne že by tržní úspěch nebyl důležitý, ale my jsme konzumu vystavěli oltář a mladé učíme, aby se před tímto oltářem klaněli. Nezměníme-li své nasměrování, budoucí generace těžce doplatí na toto naše pochybení.

S genialitou sobě vlastní dokázal propojit princip vědění, tedy vzdělávání s principem výchovným, tedy etickým ve své pedagogické soustavě Jan Amos Komenský. Tento vzdělanec a pansofista si byl dobře vědom toho, že pouhé vzdělání samo o sobě jen málo zmůže. A ti z komeniologů, kteří mu ještě dnes přisuzují naivní víru, že pouhé vědění posune lidstvo za štěstím, prostudovali jeho učení jen ledabyle. Nezaznamenali totiž něco velmi podstatného. Jan A. Komenský podmiňuje účinné vzdělání uvědomělou osobní zbožností. Kapitola o jejím významu je uvedena již v jeho Informatoriu školy mateřské. Jen vzdělanost naroubovaná na kmen čisté zbožnosti, ústící v mravní zodpovědnost člověka před samotným Bohem, je v Komenského pojetí schopna posunovat život jedince i společnosti z cesty temnosti na cestu světla, z *via mala* na *via lucis*, jak by řekl on sám.

Žijeme prý v zemi, kde se podle svědectví cizince lidé v současnosti již za nic nestydí. Neměli bychom se vrátit k pramenům? Když už se neumíme, či nechceme učit u našeho učitele národů – uijme např. osvědčenou metodiku starořeckého Sokrata, který již 500 let př. Kr. svými nelítostnými otázkami nutil, burcoval občany Athén k hlubšímu myšlení, tj. k myšlení, jímž by bezpečně rozlišovali mezi dobrem a zlem a Dobro zvolili za svůj životní program. Cíl jeho filozofie je formulován jako „*starost o duši, aby byla co nejlepší.*“ Mudrc přivádí rozumovým poznáním své žáky při hledání životních cest k principům skromnosti, moudrosti a zodpovědnosti. Zodpovědnost za myšlenku, za každé vyřčené slovo, za každý čin – to je východisko z mravních propadů doby. Vždyť člověk jako jediný z celého stvoření má schopnost rozhodovat se v etických mantinelech a jako jediný je také schopen sebekontroly. To zavazuje. Jedině touto výsadou se v plné svobodě podílíme na běhu světa. Ano, člověk má ve svých rukou velkou mravní moc a sílu, a to za všech okolností. Ať je starý či mladý, nemocný či zdravý, úspěšný či bez společenského úspěchu, bohatý či chudý, vzdělaný či bez vzdělání, šťastný či nešťastný, vždy může být ohleduplný, laskavý, pravdivý, vždy může usilovat o dobré, vždy může usilovat o to být hlubším člověkem.

Sokrates moudře upozorňoval také na svědomí, na božský hlas = daimonion, uložený v nitru každého z nás, na hlas, který stojí na strážní mravnosti jako laskavý posel, ale i jako vykřičník a zaručuje nám pravou blaženost. Jaké je tajemství a původ tohoto nevysvětlitelného, neuchopitelného, nejednou však naprosto určujícího barometru v nás? Má nám sloužit ku pomoci, je skrytým, leč důrazným etickým ukazatelem. Není však v naší trhem štvané současnosti umlčován, opomíjen, uspáván? Což kdybychom se rozhodli znovu tento hlas pěstovat, znovu ho uvést do života. Etika přijatá do škol s úctou a naléhavostí, jaká jí přísluší, by mohla být jednou z cest. I když má ve školních prostorách křehké a od ostatních předmětů tak odlišné postavení i poslání, i když pracuje s neuchopitelnými pojmy, jako jsou svědomí, dobro, zlo, i když hledá odpovědi na transparentně nezodpověditelné otázky, jako jsou otázky po smyslu věcí, po smyslu života, po smyslu utrpení, i když pracuje pomocí rozumové úvahy, na naší cestě za poznáním dlouho opomíjené a zastíněné exaktními metodami, dokázala by jistě mnoho. Nevadí, že by znalosti v její náplni zůstaly pouhým prostředkem, pouhými berličkami pro vyšší cíl, jímž je ŽIVOTNÍ ROZHODNUTÍ VPUSTIT ETICKÉ NÁROKY do vlastního života, a tak ho učinit kvalitnějším.

Při zkoušce z předmětu profesní etika moji studenti především diskutovali nad vybranými filozofickými a náboženskými texty, hovořili o určených příkladech z historie, ze současnosti, o vlastních zkušenostech a postojích k zadané etické oblasti. Během výuky však byli promyšleně seznamováni s rozsáhlými a často nesnadnými tématy. Naslouchali výkladu

o rozdílech v etických postojích filozofů od starověku až po dnešek, a tak se učili eticky myslet. Rozbírali etikou naplněné oddíly náboženských textů a s údivem si ověřovali, že téměř všechny dominantní kultury, téměř všechna náboženství mají velmi podobné elementární mravní normy. „Není to pozoruhodné?“ ptali jsme se. Odpověď na tuto otázku se stala náhle důležitější než pamětní znalost učebních okruhů, neboť – abychom byli konkrétní – pouhá znalost Desatera ještě neučiní člověka bezúhonným, pouhá znalost Kristova Kázání na hoře, i když právě ono představuje vrchol etiky a je jedinečným, výjimečným mravním zákonem bez pohrůžky, jak praví náš velký filozof E. Rádl, neučiní člověka mravně dokonalým. Totéž platí o pamětním zvládnutí etických normativů ostatních náboženských a filozofických směrů. Ale promýšlení těchto věcí a sledování daných souvislostí může člověka nadchnout, oslovit a mravně posunovat na jeho vlastní cestě. A opět je to škola, která je pro tento úkol místem nejpříhodnějším, ovšem pouze škola osvícená. Nalézt učitele vzdělaného není většinou žádný problém, nalézt učitele, ředitele osvíceného, etikou nadšeného, prostoupeného je těžší. Vždyť výsledek pedagogického snažení je při ní tak nesnadno zmapovatelný, tak nejistý, tak křehký a k tomu znovu připomeňme – etika jako plnohodnotný předmět je na školách stále jen jakýmsi stínem, přívazkem, k němuž přistupujeme velmi rozpačitě.

Také celkový profil současnosti, i když si neděláme žádné iluze o dobách minulých, nasvědčuje tomu, že vstupujeme do času, který nese plošné znamení všeobecného úpadku morálky, a to nejen v naší zemi. Existenciální úzkost z vlastního bytí, pocit beznaděje, absurdity a ztracenosti, jimiž je lidstvo poznamenáno z nedávné filozofické minulosti, jen ještě více uměnily vědomí zodpovědnosti člověka za běh světa, která měla být jeho jedinečnou výsadou. Nebezpečné zpochybňování mravních hodnot vstoupilo do našeho postmoderního vědomí, aniž jsme se nadáli, pomalu, postupně, ovšem sebejistě. Přestali jsme si klást otázky, zda se věci dějí správně, a zaměnili jsme je pragmatickými důrazy. Dobrým se pomalu ale jistě stává téměř vše, co přinese finanční efekt, postavení, slávu, a to i za cenu zásadních mravních ústupků. Moderní člověk začal rovněž hledat pro vlastní porušování mravních zákonů polehčující okolnosti. Co tím mám na mysli? Jen si všimněte, jak často jsme vědecky poučován o dominantním genetickém předurčení, jak je zdůrazňována rozhodující moc povahy nám dané, pudu, náhodného prožitku jako fenoménu našeho jednání. Jak snadno prorazilo např. Marxovo učení o výrobních vztazích, které dominantně vytvářejí, určují lidský profil. Tento narůstající obraz jakési mravní lidské bezmoci, tato nadvláda jmenovaných činitelů zbavuje člověka nejen lesku, ale i odvahy. Staví ho do pozice slabšího, ale slibuje mu záludně pohodlnější cestu.

Nabízí se tedy provokativní úvahová otázka: PROČ tedy vůbec do života mravní normy vkládat, proč o ně usilovat? Proč je dodržovat i v případě, kdy nám přinášejí bolest a vyžadují zápas? Odpovědi nalézáme, je jich několik a každý jednotlivec musí hledat tu svou a po svém.

- ❖ Pro některé – ale těch je v naší současné české společnosti menšina – je to závazná, smyslem naplněná zodpovědnost člověka nejenom před vlastním svědomím, nejenom před bližním, s nímž musím zacházet vždy jako s účelem, nikdy jako s prostředkem, řečeno slovy Immanuela Kanta, ale zodpovědnost před samotným Bohem.
- ❖ Jiný pohled má filozof bez víry J. P. Sartre, který tvrdí – a mnozí s ním – že i když je svoboda člověka rozhodovat o dobrém a zlém v podstatě břemenem, jakousi tíhou bez konečného smyslu, životní úsilí o to stát se lepším člověkem je pro lidstvo jedinou důstojnou alternativou.
- ❖ Existuje však i praxí ověřitelný třetí, pro mnohé pouze doplňující pohled, který však není zdaleka bez významu. Etické jednání je uváděno nejen do spojitosti se zodpovědností, ale i s pocitem vnitřního štěstí. Tak uvažuje např.:
 - a) Sokrates, Aristoteles, spisovatel L. N. Tolstoj,
 - b) je to též zkušenost cílených dobrých skutků u skautů

c) a je to – dovoluňte mi opět uvést příklad z vlastní pedagogické praxe – rovněž názor drtivé většiny mých studentů.

I oni totiž často dosvědčovali, že jim dobrý čin, mravně čisté rozhodnutí přináší vnitřní uspokojení, vnitřní radost, že představuje obohacení jejich života. Je to jakési vyzorované prazvláštní fungování skrytého zákona, pro mnohé trochu tajemného pomocníka na cestě za uskutečňováním Dobra? A to dokonce i ve chvíli tzv. etického paradoxu – kdy morální rozhodnutí přinese zdánlivou prohru a viditelné utrpení. Z našich dějin uveďme alespoň dva nejtransparentnější příklady. Vystoupení Mistra Jana Husa a Jana Palacha. Ale nemusí jít jen o takto vyhocené, jedinečně silné činy. Sami ze své zkušenosti dobře víme, kolik přemáhání, kolik vnitřního úsilí, často trpkého a neradostného, nás věrnost daleko méně výraznému mravnímu postoji či ideálu, než byl Husův a Palachův, někdy stála či stojí. A přece cítíme, že ona věrnost etickým hodnotám za všech okolností má svůj smysl, svou nezaměnitelnou hodnotu, svou krásu. Ano – že stojí za to ji žít.

Citací A. Schweitzera jsem své vystoupení zahájila, dovoluňte mi, abych Schweitzerova slova uvedla i na závěr:

„Musí nastat velká renesance, za které lidstvo objeví, že etické je nejvyšší pravdou a nejvyšší účelností, a tím se osvobodí od chatrného obrazu skutečnosti, ve které se dnes plahočí ...“